

Het drama van de iepenziekte – na 100 jaar nog steeds actueel

Kees van Vliet, Nederlandse Mycologische Vereniging

Lange tijd was de Hollandse iep (*Ulmus x hollandica*) in ons land de meest aangeplante boom buiten bosverband. Vooral in de kustprovincies en in steden en dorpen domineerde hij het beeld van ons landschap en onze groene leefomgeving. Totdat in 1918 in Noord-Brabant de iepenziekte werd geconstateerd, waarmee een decimering van het iepenbestand begon die tot vandaag voortduurt.

Het ziekteverloop

De ziekteverwekker, *Ophiostoma ulmi*, is een schimmel die voor het eerst in 1922 werd beschreven door Bea Schwartz. Vrijwel al het onderzoek naar de ziekte werd in de beginjaren uitgevoerd in Nederland, door promovendi van Johanna Westerdijk. Om die reden staat de ziekte internationaal bekend als Dutch elm disease. Deze ontwikkelde zich tot een epidemie in grote delen van Europa en Noord-Amerika. De snelle internationale verspreiding werd bevorderd door transport van hout en houtproducten.

De ziekte wordt verspreid van boom tot boom door iepenspintkevers uit het geslacht *Scolytus*. De cyclus begint met het uitvliegen van jonge kevers die zich voeden met verse twijgen van gezonde iepen (rijpingsvraat). Hiermee brengen ze schimmelsporen over vanuit de aangetaste boom waarin ze zijn verpopt. Na besmetting begint de schimmel te groeien in de houtvaten van de iep. De boom reageert door die houtvaten af te sluiten om verdere verspreiding te voorkomen. Als dit niet lukt blijft de schimmel groeien, steeds meer vaten raken verstopt en de sapstroom droogt op. Dat leidt tot verwelken van takken of delen van de kroon, waardoor de boom nog verder verzwakt.

In de verzwakte boom kunnen volwassen spintkevers zich inboren en eitjes leggen onder de bast. Zo verspreiden ze weer schimmelsporen, die door de larven worden meegenomen als ze hun gangen graven.

Na verpoppen vliegen de jonge kevers uit en start een nieuwe cyclus. In warme zomers kunnen de kevers wel drie generaties voortbrengen, dus de verspreiding gaat snel. Verspreiding van boom tot boom is ook mogelijk via wortelcontact, wat vaak voorkomt bij wegbeplantingen en beplantingen van de veldiep.

Vanaf 1972 kregen we te maken met een nieuwe, agressievere veroorzaker van de iepenziekte: *Ophiostoma novo-ulmi*. De eerste lichting kwam uit Noord-Amerika, een tweede nog agressievere stam kwam uit Oost-Europa. De nieuwe ziekteverwekker veroorzaakte een tweede epidemie en verdrong steeds meer zijn voorganger.

Taksterfte door iepenziekte.
(Foto: David Elm)

Vraatpatroon iepenspintkever en larven. (Bron: Fdc-goeul, CC BY 3.0, via Wikimedia Commons)

Inzet: Grote iepenspintkever (*Scolytus scolytus*). (Bron: Udo Schmidt, CC BY-SA 2.0, via Wikimedia Commons)

Bestrijding

Een aangetaste boom sterft meestal na enkele maanden tot jaren, er is geen geneeswijze bekend. Er is wel onderzoek gedaan naar bestrijding van schimmel en kevers met fungiciden, insecticiden en parasieten, maar dit leverde geen acceptabele oplossing. Toch is bestrijding van de ziekte, zeker uit landschappelijk oogpunt, wel gewenst. In Nederland koos men voor een aanpak via twee sporen: sanitaire maatregelen en genetische maatregelen. De sanitaire maatregelen bestonden uit tijdige signalering van aantastingen, snel kappen van zieke bomen en deze verbranden, versnipperen of ontschorsen. Bomen met keverbroed werden altijd verbrand. De genetische maatregelen bestonden uit selectie en vermeerdering van tolerante en resistente iepenrassen. Dit was nodig omdat de iepenpopulatie grotendeels bestond uit klonen van slechts enkele cultivars, die zeer vatbaar bleken voor de iepenziekte.

Tot 1991 was de bestrijding landelijk geregeld, met financiering door de rijksoverheid. Opsporing en opruiming gebeurde tot en met 1990 door de Plantenziektenkundige Dienst. Hiermee werd de ziekte redelijk beheersbaar: het uitvalpercentage daalde tot 1-2% per jaar. Vanaf 1991 werd bestrijding een taak van de regionale/lokale overheden en de beheerders. Die stelden vaak andere prioriteiten, waardoor het uitvalpercentage snel weer steeg tot 10-15%. In gebieden waar het beleid wel werd voortgezet, bleef het uitvalpercentage laag.

Het veredelingsprogramma heeft veel nieuwe iepenrassen opgeleverd die minder vatbaar waren voor de iepenziekte. Helaas heeft de tweede epidemie met agressievere schimmels dit deels weer tenietgedaan. Inmiddels zijn er ook rassen beschikbaar met een hoge resistentie tegen de nieuwe schimmels.

Effecten

De effecten van de iepenziekte zijn zeer groot geweest. In Noord-Amerika gingen meer dan 40 miljoen iepen verloren, in Groot-Brittannië meer dan 25 miljoen. In Nederland waren in 1930 nog 1,25 miljoen iepen aanwezig. Hiervan ging tijdens de eerste epidemie minstens tweederde verloren. Daarmee verdween ook het leefgebied van veel soorten die gebonden zijn aan de iep voor hun levenscyclus. Het gaat om tientallen insectensoorten, zeldzame gemeenschappen van mossen, levermossen en korstmossen en diverse paddenstoelsoorten die geheel of gedeeltelijk afhankelijk zijn van de iep. Daarnaast zijn en worden er hoge kosten gemaakt voor onderzoek, controle en bestrijding van de ziekte. Het meest in het oog springende effect is de verarming van het Nederlandse landschap, door het verdwijnen van de karakteristieke Hollandse iep.

Verder lezen

Praktijkadvies iepenziekte VBNE

<https://www.vbne.nl/productdetails/praktijkadvies-iepziekte-iep>

